

УДК 378.147: 37.037

Критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутнього вчителя до формування духовного здоров'я молодших школярів

Наталія Науменко,

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник — доктор педагогічних наук, професор *Ю.Д. Бойчук*

Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до формування духовного здоров'я учнів є метою і результатом складного освітньо-педагогічного процесу. Шляхами формування духовного здоров'я особистості є досягнення певного рівня становлення світогляду: формування цілей життя; інтеріоризація загальнолюдських цінностей, формування інтелектуальної сфери шляхом розвитку логіки та інтуїції, які забезпечують культуру мислення на основі набутих знань, формування емоційної вольової сфери, яка забезпечує культуру емоцій, поведінки. При цьому тільки комплексно досягається цілісність фізичного, психічного, духовного розвитку, жодна сторона не виступає як самоціль, вони взаємодіють, взаємозбагачуються, усі разом слугуючи вирішенню одного загального завдання — всебічного і гармонійного розвитку особистості. Необхідно зауважити, що духовність є невід'ємною і вагомою частиною духовного здоров'я особистості. Особливості духовного світу окремої людини чи соціальної спільноти виступають важливим чинником, що зумовлює як характер загального ставлення людини до свого здоров'я, так і вибір конкретних методів

його збереження, відновлення та розвитку.

У кожної людини свій темп розвитку та своя стадія духовного вдосконалення залежно від рівня розвитку душі та від якості способу життя, індикатором яких є здоров'я людини. Допомогу і підтримку в цьому процесі надають батьки, вчитель, які формують особистість дитини. Не останню роль відіграє національна внутрішня політика держави. В галузі освіти вона спрямована на забезпечення комплексного формування здоров'я.

Державна політика реалізується через освітні заклади: дошкільні, шкільні, позашкільні, вищі навчальні заклади різних рівнів акредитації. На жаль, стратегії в державі в цьому питанні ще не вироблено, як і наступництва, взаємодії, координації дій.

Після школи і сім'я мають спільну мету — становлення суб'єктивності людини. З приходом дитини до школи, в її життя входить вчитель, який сприяє швидкому становленню її особистості. Становлення активної позиції стосовно життя, розвиток в дитині творця й умільця варто заохочувати, інакше сформується психоконкомплекс «незнайки і невмійки».

Зокрема, виховання дітей 6–10 років В. Сухомлинський називав «школою сердечності». Він радив педагогам і батькам дітей вчити добру, любові, милосердю. Для цього необхідно, щоб вихованці постійно бачили гуманістичний зміст вчинків і поведінки тих, хто їх оточує: рідних, близьких, вчителів, дорослих, а педагог, у свою чергу, повинен регулярно організувати спільну діяльність, спрямовану на з'ясування змісту дитячого вчинку — як позитивного, так і негативного [11].

Учитель початкових класів — це єдиний «організм взаємовпливу». Почуття та емоції відіграють значну роль у навчальній роботі. Від того, які емоції вона викликає, багато в чому залежить якість навчання. Зацікавленість, захопленість, впевненість у своїх силах, задоволення — усе це стає стимулом до навчання. Підтримка позитивної емоційності стає одним із найважливіших завдань для вчителя початкової школи, адже саме навчальна діяльність має давати дитині насолоду від пізнання довкілля.

Тому визначенням готовності майбутніх учителів до формування духовного здоров'я є обґрунтування відповідних критеріїв, показників та рівнів сформованості досліджуваної якості.

Аналіз досліджень видатних науковців показав, що існують декілька підходів до розуміння критеріїв готовності майбутніх учителів до педагогічної діяльності. Так, Ю. Бабанський рекомендує визначати ефективність навчально-виховного процесу за кількома критеріями. Причому такі критерії в кожному випадку визначаються конкретно, і з ростом можливостей учнів та вчителів вони поступово ускладнюються. Один з критеріїв завжди пов'язують з певними результатами навчання, а саме: досягнення реально можливого в даний період рівня успішності, вихованості та розвитку, але не нижче задовільного відповідно з прийнятими нормами оцінок. Для того, щоб досягались оптимальні результати без перевантаження учнів і самих учителів, необхідно чітко обмежити витрати

навчального часу. Звідси витікає другий критерій ефективності навчально-виховного процесу — дотримання учнями та вчителями встановлених норм часу на навчальний процес [1]. А. Міщенко пропонує використовувати як критерії мотиваційну, теоретичну, практичну готовність та креативність [9]. Л. Іванова розглядає критерії сформованості готовності майбутніх вчителів до педагогічної діяльності як взаємопов'язані компоненти: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, організаційний, комунікаційний, діяльнісний, рефлексивний [5]. Ю. Бойчук вважає, що критерій являє собою ідеальний зразок, що виражає вищий, найдосконаліший рівень сформованості будь-яких якостей особистості, порівняно з яким можна встановити ступінь відповідності [3].

Проте критерій це багатогранна одиниця, і тому для більш розгорнутого її аналізу використовують дрібні одиниці виміру, які дозволяють відрізнити один рівень сформованості якості від іншого. Такими одиницями є *показники* — це дані, за якими можна визначати розвиток в процесі будь-чого [10]. Іншими словами, якщо критерій — це якості, властивості об'єкта, що вивчається, то показники — це міра сформованості того чи іншого критерію [7].

Критерії та показники автори розглядають як інструмент, який забезпечує можливість перевірки теоретичних положень, але вважається, що критерії та якісні показники дають суб'єктивну характеристику досліджуваному явищу, а кількісні показники дають його об'єктивну характеристику, даючи змогу виміряти його [8].

Отже, вивчення психолого-педагогічної літератури, беручи до уваги наші власні спостереження та дослідження, дозволяють нам говорити про важливість цілісного підходу до виявлення та оцінки готовності майбутнього вчителя до формування духовного здоров'я молодших школярів.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні відповідних критеріїв,

показників та рівнів, які відображають сформованість готовності майбутніх учителів до формування духовного здоров'я молодших школярів.

У загальному розумінні діагностика — це особливий вид пізнання, який знаходиться між науковим знанням суті та визначенням одиничного явища. Результат такого пізнання — діагноз, тобто висновок про належність суті, яка виражена в одиничному встановленому наукою класі [4].

Поняття «педагогічна діагностика» було запропоноване К. Інгенкампом за аналогією з медичною та психологічною діагностикою в межах одного наукового проекту. Вчений визначив педагогічну діагностику як засіб, який сприяє виявленню передумов, умов та результатів педагогічного процесу з метою його оптимізації [6].

У наш час існують різні підходи до визначення педагогічної діагностики. Цим питанням займалися багато науковців, серед них І. Підласий, В. Загвязинський, Н. Боритко, В. Максимов та інші.

Для ефективної реалізації функцій педагогічної діагностики необхідно визначити оціночно-критеріальний інструментарій діагностики готовності майбутнього вчителя до формування духовного здоров'я молодших школярів.

У психолого-педагогічній літературі розглядаються різні підходи до визначення критеріїв та показників ефективності і якості результатів навчально-виховного процесу. У вітчизняній літературі запропоновані різні критерії та показники сформованості компонентів діяльності, які представлено в працях О. Абдуліної, В. Белікова, В. Беспалько, П. Гальперіна, В. Сластьоніна, Н. Тализіної та інших вчених. Загальними вимогами до визначення та обґрунтування критеріїв є те, що вони, по-перше, повинні відображати основні закономірності формування особистості; по-друге, сприяти встановленню зв'язків між всіма компонентами досліджуваної проблеми; по-третє, якісні показники повинні виступати в єдності з кількісними [2].

Існують загальні вимоги до визначення й обґрунтування критеріїв, а саме: вони повинні бути простими і доступними для розуміння і використання; науково обґрунтованими і достатніми для того, щоб визначити якість і ступінь сформованості того чи іншого вміння; охоплювати специфіку і всі елементи структури явища, що вивчається; давати можливість якісно і кількісно оцінювати рівні розвитку процесу, що вивчається; відображати основні закономірності і функціонування особистості; за допомогою критеріїв мають встановлюватися зв'язки між усіма компонентами досліджуваної системи; критерії повинні бути розкриті через низку специфічних ознак, які відбивають всі структурні компоненти духовного здоров'я; критерії мають відбивати динаміку вимірювання якості в часі [3].

Проблема вимірювання системи особистісних якостей людини, а певною мірою і духовного світу особистості, є надзвичайно складною як в теоретичній, так і в практичній площині. Духовні якості важко піддаються класифікації та вимірюванню, а деякі аспекти духовного світу людини, на думку багатьох вчених, взагалі не піддаються кількісним вимірюванням і педагогічний «механізм» їх визначення ще не розроблений. Індивідуальна різноманітність кожної особистості не дозволяє визначити абсолютно загальні для всіх суб'єктів критерії та показники духовного та культурного розвитку [3].

Проте, незважаючи на всі труднощі у визначенні критеріїв та показників сформованості готовності до формування духовного здоров'я, ця робота є важливою в цілісному процесі підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Ці критерії та показники дозволяють виявити, на якій стадії професійної підготовки знаходиться студент, вони дозволяють проектувати та прогнозувати процес формування готовності майбутнього вчителя до формування духовного здоров'я молодших школярів за допомогою різних методів та засобів.

Для визначення критеріїв готовності майбутніх учителів до формування духовного здоров'я молодших школярів ми брали до уваги системне розуміння феномена здоров'я, визначення його структурних компонентів, розуміння духовного здоров'я як стану, як процесу і як результату засвоєння духовних цінностей, технологій у процесі професійно-творчої самореалізації особистості майбутнього вчителя.

Таким чином, враховуючи думку багатьох педагогів щодо визначення критеріїв, ми звели їх до чотирьох основних, які обумовлюють мотиваційну, змістову, діяльнісну й рефлексивну сферу. Поділяючи думку багатьох вчених, ми вважаємо, що практична діяльність являє собою найвищий критерій готовності майбутнього вчителя до формування духовного здоров'я, тому що сприяє найбільш повному розвитку внутрішнього світу людини. Тому, розробляючи критерії та показники готовності майбутніх учителів, ми виходили з того, що об'єктивна складова критеріїв — практичні справи та вчинки студентів, а суб'єктивна — мотив цієї діяльності.

Отже, можемо запропонувати систему критеріїв, завдяки яким здійснюють оцінку рівня готовності майбутнього вчителя до формування духовного здоров'я молодших школярів, а саме: мотиваційно-особистісний, когнітивно-процесуальний та аналітико-оцінний критерії.

Мотиваційно-особистісний критерій визначає наявність мотивації та стійкого інтересу студентів до формування та збереження духовного здоров'я молодших школярів; виявляє наявність та ступінь сформованості особистісних та професійних якостей у майбутнього вчителя; сформованість особистісної цілеспрямованості вчителя застосовувати свої знання, свій досвід, здібності; показує наявність потреби в професійному навчанні, вдосконаленні, самовихованні, саморозвитку, ціннісні установки актуалізації в професійній діяльності; бажання удосконалювати себе в культурному відношенні та готувати

себе до професійної діяльності з формування духовного здоров'я молодших школярів.

Показниками характеру мотивації до формування духовного здоров'я було обрано ступінь сформованості стійких мотивів: *позитивна мотивація* (усвідомлена зацікавленість до проблеми, бажання його підтримувати та зміцнювати, оволодіння професійними якостями в практичній діяльності, творчий підхід до вирішення проблем формування духовного здоров'я); *нейтральна мотивація* (епізодична нестійка зацікавленість студентів до оволодіння окремими елементами щодо формування духовного здоров'я) та *негативна мотивація* (відсутність будь-яких мотивів професійно-педагогічної спрямованості на оволодіння знань, умінь та навичок формування духовного здоров'я).

Для визначення показників рівнів пізнавального інтересу щодо питань формування духовного здоров'я ми обрали методикою, запропоновану Г. Щукіною [12].

Було виділено такі види стійкості пізнавального інтересу: *стійкий інтерес*, який характеризується активною зацікавленістю та прагненням до формування власного духовного здоров'я, його збереження та зміцнення, що пов'язано з переважанням внутрішніх стимулів над зовнішніми; *ситуативний інтерес*, коли інтерес до формування духовного здоров'я виникає в окремих ситуаціях і зникає разом із ними та пов'язаний із зовнішніми стимулами; *відсутність інтересу*, характеризується явним небажанням студента займатися педагогічною діяльністю.

Показниками визначення цього критерію є сформованість таких якостей особистості майбутнього вчителя початкових класів, як гуманність, толерантність, емпатія, чуйність, патріотизм, справедливність.

Когнітивно-процесуальний критерій характеризується засвоєнням майбутнім учителем певних загальнопрофесійних та спеціальних знань: знання з різних галузей наук, з огляду на багатогранність

феномена духовне здоров'я; розуміння суті категорії «здоров'я» як багатомірного феномена, що поєднує в собі фізичну, психічну, соціальну та духовну складову; знання про сутність, структуру та зміст духовного здоров'я молодших школярів; знання чинників і засобів гармонійного розвитку, збереження і зміцнення духовного здоров'я; знання особливостей формування духовного здоров'я в сучасних умовах; знання психолого-педагогічних основ формування духовного здоров'я молодших школярів, а також відображає сукупність практичних умінь та навичок майбутніх учителів, засвоєння яких необхідне для успішного формування духовного здоров'я молодших школярів

Показниками сформованості загальнопрофесійних та спеціальних знань можна вважати *повноту*, що визначає кількість загальнопрофесійних та спеціальних знань та *характер* засвоєних спеціальних знань (творчий, продуктивний та репродуктивний).

Когнітивно-процесуальний критерій також відображає сукупність практичних умінь та навичок майбутніх учителів, засвоєння яких необхідне для успішного формування духовного здоров'я молодших школярів.

Показниками сформованості когнітивно-процесуального компонента є вміння спостерігати; створювати у молодших школярів позитивну мотивацію щодо зміцнення і збереження духовного здоров'я; вміння відбору навчального матеріалу, з урахуванням вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку; організувати групову та індивідуальну роботу учнів, керувати психічним та душевним станом учнів на заняттях, що сприяє розвитку в учнів упевненості в своїх силах, відкритості, гуманності, що є запорукою духовного здоров'я; вміння організувати навчально-виховний процес, з огляду на активну в ньому участь дитини як активного суб'єкта певних моральних стосунків та вчинків; оволодіння вміннями впливу на психологічний і душевний стан та здоров'я учнів у цілому.

Аналітико-оцінний критерій визначається розвитком рефлексивного мислення і передбачає розвиненість здатності до осмислення, аналізу, самоаналізу, самооцінки особистості, самоконтролю і саморегуляції стану духовного здоров'я; розвиток творчого і духовного потенціалу; позитивне сприйняття знань щодо збереження і зміцнення духовного здоров'я; прагнення до самовдосконалення, самопізнання, усвідомлення сенсу життя; позитивні сподівання на майбутнє.

Показниками цього критерію є те, як студент може здійснювати саморозвиток та самовиховання; самооцінку, прагнення до самовдосконалення та самореалізації; здатність творчого використання міжпредметних зв'язків.

Для більш повного аналізу сформованості готовності майбутнього вчителя до формування духовного здоров'я молодших школярів доцільно визначити її певні рівні. У своєму дослідженні ми виділили такі рівні сформованості: високий, достатній, низький.

Отже, критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутнього вчителя до формування духовного здоров'я молодших школярів визначені нами умовно і не можуть нести вичерпну інформацію, адже це процес, який триває протягом всього життя людини, і тому передбачити співвідношення різних компонентів неможливо.

Література

1. *Бабанский, Ю.К.* Избранные педагогические труды / сост. М.Ю. Бабанский. — М. : Педагогика, 1989. — 560 с.
2. *Беспалько, В.П.* Опыт разработки и использования критериев качества усвоения знаний // Сов. педагогика. — 1968. — № 4. — С. 52–69.
3. *Бойчук, Ю.Д.* Теоретико-методичні основи формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04

«Теорія і методика професійної освіти» / Ю.Д. Бойчук. — Харків, 2010. — 44 с.

4. *Ждамирова, И. М.* Педагогическая диагностика как частный вид диагностирования / И.М.Ждамирова // Вестн. Сев-КавГТУ. Сер. «Гуманитарные науки». — 2004. — № 2. — С. 43–52.

5. *Иванова, Л. И.* Критерии эффективности профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры к работе с учениками с отклонениями в состоянии здоровья / Л. И. Иванова // Молодой ученый. — 2014. — №1. — С. 528–530.

6. *Ингенкамп, К.* Педагогическая диагностика : пер. с нем. / К. Ингенкамп. — М. : Педагогика, 1991. — 240 с.

7. *Каляева, Ю.А.* Формирование коммуникативных умений учащихся начальных классов школы-интерната : дис. ... канд. пед. наук / Ю.А. Каляева. — Магнитогорск, 2002. — 144 с.

8. *Лук'янова, Ю.С.* Формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до використання здоров'язберігаючих технологій у професійній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук / 13.00.04 Ю.С.Лук'янова. — Харків, 2011. — 20 с.

9. *Мищенко, А. И.* Формирование профессиональной готовности учителя к реализации целостного педагогического процесса: дис. ... д-ра пед. наук. : 13.00.01 / Мищенко А.И. — Москва, 1992. — 387 с.

10. *Ожегов, С.И.* Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова / РАН. ; Рос. фонд культуры ; 3-е изд., стереотип. — М. : АЗЪ, 1996 — 928 с.

11. *Сухомлинський, В.О.* Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський. — К. : Рад. шк., 1977. — Т. 3. — 304 с.

12. *Щукина, Г.И.* Проблема познавательного интереса в педагогике / Г.И. Щукина. — М. : Педагогика, 1971. — 352 с.

10.05.2014